

Keisari Kaarle V ja hänen aikakautensa

Pekka Valtonen: Puolen maailman valtias. Kaarle V:n 1500-luku ja Euroopan mahdin synty. Gaudeamus 2015. 616 s. ISBN 978-952-595-358-0.

Keisari Kaarle V (1500–1558) oli epäilemättä aikansa mahtavin hallitsija Euroopassa. Hän peri äidiltään Johanna Mielipuolelta Kastilian ja Leónin kruunut, äidinisältään Ferdinand II:lta Aragonian ja Napolin kuningaskunnat, isältään Filip Kauniilta Burgundin herttuakunnan ja isänisältään Maksimilian I:lta Itävallan arkkiherttuakunnan, jonka hän tosin luovutti pian veljel-

leen Ferdinandille. Lisäksi hänet valittiin Maximilianin jälkeen Pyhän saksalaisroomalaisen keisarikunnan keisariksi. Kastilian kuninkaana hänen haltuunsa tulivat myös Espanjan amerikkalaiset siirtomaat. Pekka Valtonen kirjjan nimen mukaisesti hän oli siis puolen maailman valtias.

Valtonen ei ole kuitenkaan lähtenyt tekemään suurmieselämäkertaa. *Puolen maailman valtias* ei ole varsinaisesti kirja Kaarle V:stä, vaan enemmänkin tämän aikakaudesta. Valtonen käyttää Kaarlen hahmoa eräänlaisena keskipisteenä, jonka ympärille hän rakentaa kuvaa 1500-luvun ensimmäisen puoliskon historiasta, Euroopan valtionmuodostuskehityksestä, kauppakapitalismin synnystä, uuden ajan alun aatteellisesta ja uskonnollisesta murroksesta sekä Euroopan noususta. Välillä Kaarle on keskiössä, välillä hieman syrjässä, ja ajoittain hän katoaa hetkeksi näkyvistä kokonaan. Joka tapauksessa Kaarle V sopii erinomaisesti tällaisen teoksen keskushahmoksi. Hän oli uuden ajan alun Euroopan historian merkittävimpiä henkilöitä, kosmopoliitti, joka puhui Jumalalle espanjaa, naisille italiaa, miehille ranskaa ja hevoselleen saksaa.

Kyseessä on populaari yleisesitys, joka ei perustu kirjoittajan omaan lähdeytöskentelyyn, vaan tutkimuskirjallisuuteen. Kirja ei kuitenkaan ole pelkkä tiivistys aiemmasta tutkimuksesta, vaan Valtonen esittää siinä myös omia tulkintojaan käsittelemistään ilmiöistä. Vaikka lähteenä käytettyä kirjallisuutta ei sinänsä käsitellä tekstissä kriittisesti, tekijän oma ääni tulee kuitenkin hyvin esiin. Tämä kertoo siitä, että tutkimuskirjallisuutta on luettu kriittisellä otteella, vaikka tätä ei olekaan kirjoitettu auki. Se ei tämän kaltaisessa populaarissa teoksessa olekaan välttämätöntä. Teoksessa on myös loppuviitteet, joten lukija tietää, mihin tutkimuksiin tekijä perustaa näkemysensä.

Esipuheessaan Valtonen pohtii keskushahmons merkitystä. Hän toteaa, että Kaarle V ”aivan liian varhain saatettiin hallitsemaan suurta valtakuntaa erilaisten poliittisten ja uskonnollisten voimien temmellyksen keskellä. [...] Hän ei mahtanut mitään sille, että kirjapaino, löytöretket, tieteeet ja uskonpuhdistus mullistivat eurooppalaisen ihmisen sielunelämän, kauppakapitalismi muutti taloudellisen järjestyksen ja keskitettyjen valtioiden synty loi uudenlaisen yhteisöön kuulumisen muodon. Hän vain sattui olemaan paikalla, tosin eturivissä” (s. 8).

Valtoselle Kaarle on aikakautensa heijastaja, ihminen ja instituutio, joka oli keskeisellä tavalla osallisena monissa aikakautensa merkittävässä tapahtumissa ja ilmiöissä. Tästä huolimatta hän keskittyy kirjassaan melko paljon tapahtumahistoriaan nostaan päähenkilöikseen hallitsijat ja muut merkittävät henkilöt. Aika ajoittain lukijalle vyörytetäänkin suorastaan hengästyttävällä tahdilla yksityiskohtaisia kuvauksia esimerkiksi suurvaltapoliitiikan kiemuroista jatkuvine sotiineen ja vaihtuvine liittosuhteineen. Valtonen toteaa itsekin esipuheessaan keskittyvänsä suurten selitysten sijaan yksityiskohtiin yksilöiden motiiveja unohtamatta päästäkseen eroon suuren suunnitelman illuusiosta.

Teoksessa käsitellään myös aikakauden poliittisia virtauksia (esimerkiksi uskonpuhdistus, uudet käsitykset valtiosta ja hallitsijasta) sekä hallinnollista (byrokratisoituminen, lakien kodifioinnit ynnä muut), taloudellista (kauppakapitalismi, rahatalous, verotuksen tehostuminen) ja teknistä (kirjapainotaito, merenkulku, sota) kehitystä ja muita uuden ajan alussa vaikuttaneita voimia. Näiden ilmiöiden merkitys tuodaan vahvasti esiin ja niiden kehitys esitetään pitkälti hallitsijoista riippumattomiksi.

Kirjan ensimmäiset viisi lukua keskittyvät Kaarle V:een ja hänen

hallitsemiinsa alueisiin, tämän verivihollisen Frans I:n Ranskaan sekä näiden kahden monarkin väliseen kilpailuun ja sodankäyntiin erityisesti Italiassa. Kuudennessa luvussa käydään läpi muiden eurooppalaisten valtojen historia uuden ajan alussa. Nämä kuusi lukua kertovat Euroopan suurvaltapolitiikasta, sodista ja diplomatiasta sekä Euroopan eri alueiden valtiokehityksestä ja niiden eroista ja yhtäläisyyksistä. Kerronta etenee detaljirikkaasti ja anekdootteja hyödyntäen. Huomio on vahvasti poliittisessa historiassa.

Sen sijaan luvut seitsemästä kymmeneen keskittyvät eräisiin uuden ajan alun Euroopan historian merkittäviin ilmiöihin. Näistä seitsemäs luku käsittelee muun muassa humanismia, kirjapainotaitoa ja tieteiden kehitystä uuden ajan alun maailmankuvan murroksen taustatekijöinä. Kahdeksas luku käsittelee reformaation vaihteita ja merkitystä. Yhdeksäs ja kymmenes luku keskittyvät erityisesti väestöhistoriaan ja talouteen.

Käsiteltyään näin seikkaperäisesti Euroopan uuden ajan alun historiaa Valtonen siirtyy muihin maanosiin. Näiden suhde Eurooppaan ja Euroopan suhde näihin säilyy kuitenkin keskiössä. Idän ja lännen välissä olleet Osmanit saavat oman lukunsa, minkä jälkeen kahdessa seuraavassa luvussa siirrytään Afrikan ja Amerikan kautta Aasiaan. Lopuksi tulee vielä epilogi, joka kertoo Kaarlen vallasta luopumisesta sekä hänen viimeistä vuosistaan vetäytyneenä Yusten luostariin Espanjassa.

Tämän kaltaisessa yleisteoksessa on väistämättä aina jonkun verran yleistyksiä ja mutkien suoraksi vetämisä. Niiltä ei välttyä nytkään. Varsinkin Länsi- ja Keski-Euroopan suurten valtakuntien ulkopuolisten alueiden historiaa käydään läpi melko pintapuolisesti. Epäilemättä esimerkiksi Puola-Liettuan tai Intian historian asiantuntija löytäisi näiden käsittelystä puutteita. Yh-

den teoksen puitteissa ei kuitenkaan voi koko maailmaa käsitellä yhtä syvällisesti, ja on selvää, että näin laajaa aihepiiriä käsittelevässä kirjassa ollaan myös ajoittain tekemisissä kirjoittajalle ennestään vähemmän tuttujen aiheiden kanssa. Rajaukset ovat kuitenkin sikäli perusteltuja, että laajimman käsitteilyn saavat kirjan keskushenkilön näkökulmasta merkittävimmät alueet.

Valtonen pyrkii kuitenkin varomaan liian suoraviivaisia yleistyksiä. Uuden ajan alun Euroopassa tapahtui monia asioita, jotka ennen pitkää johtivat modernien kansallisvaltioiden syntyyn hallinnon keskittyessä ja tehostuessa. Euroopan eri osia ei kuitenkaan aseteta yhteen muottiin. Teoksesta tulee hyvin ilmi se, että valtionmuodostuskehitys ei suinkaan ollut suoraviivaista eikä samanlaista kaikkialla, vaan valtiot kehittivät erilaisia ratkaisuja vastaamaan muuttuvan maailman haasteisiin.

Myöskään eurooppalaisten siirtomaavaltojen nousua maailman valtiaiksi ei kuvata minään vääjäämättömänä kehityskulkuna. Maailmanvalloitusta siivitti kaupkapitalismin kehitys, mutta kaikki sen tarvitsemat elementit olivat olemassa myös Lähi-Idässä, Kiinassa ja Kaakkois-Aasiassa. Eurooppalaiset veivät ne suotuisien olosuhteiden vallitessa pidemmälle ja korkeammalle kuin muut, minkä lisäksi he osuivat hyvään saumaan, sillä lännen nousun kanssa samaan aikaan osui idän laskusuhdanne. Lisäksi erona oli eurooppalaisten uteliaisuus sekä tietoinen pyrkimys luoda suhteita muuhun maailmaan.

Valtonen suhteuttaa eurooppalaisten ja muun maailman kohtaamisten merkityksen hyvin. Portugalilaisten saapuminen Afrikan rannikoille ja Aasian merille ei lyhyellä tähtämellä mullistanut näiden maanosien yhteiskuntia. Toisin kuin Espanja Amerikassa, Portugalilla ei vielä kyennyt tai edes halunnut

valloittaa laajoja alueita Aasiassa tai Afrikassa, vaan tyytyi luomaan molempia osapuolia tyydyttäen kauppa-suhteita. Näiden vaikutus eurooppalaisille itselleen oli moninkertaisesti suurempi kuin esimerkiksi aasialaisille. Toisaalta valtaosa myös eurooppalaisten kasvavasta vauraudesta syntyi maanosan sisäisessä kaupassa. Vielä 1500-luvulla Eurooppa ei ollut valmis valloittamaan maailmaa, mutta pikku hiljaa eurooppalaisten valta kasvoi paikallisten joutuessa puolustuskanalle. Valtosen mukaan Kaarle V:n kaudella sai siis alkunsa kehitys, joka johti maailman jakautumiseen kehittyneisiin ja kehittyviin maihin.

Puolen maailman valtiot on sujuvasti kirjoitettu kirja uuden ajan alun Euroopan ja eurooppalaisten kanssa yhteydessä olleen maailman historiasta. Se ei välttämättä anna kovin paljoa uutta tietoa käsiteltäviin asioihin jo perehtyneelle, mutta voi kuitenkin avata uusia näkökulmia. Kirjan myötä lukija saa hyvän yleiskuvan muun muassa Espanjan, Ranskan, Englannin, saksalaisten alueiden, Puola-Liettuan, Venäjän, pohjoismaiden, Osmanien valtakunnan, Kiinan, Intian, Keski- ja Kaakkois-Aasian sekä löytöretkien kautta eurooppalaisten kanssa tekemisiin joutuneiden Amerikan ja Afrikan kehityksestä uuden ajan alussa. Näitä ei kuitenkaan nähdä toisistaan erillisinä, vaan osana laajempaa kokonaisuutta. Kunkin alueen historian liitetään yleiseurooppalaiseen tai yleismaailmalliseen kontekstiinsa.

FM LAURI UUSITALO
TAMPEREEN YLIOPISTO